

TRŽAŠKI SLOVENSKI SOCIALISTI V LETU 1918

Milica Kacin-Wohinz*

UDC 329.14(453.33=863)»1918«

Milica KACIN-WOHINZ, senior research associate, Institute for the History of Labour Movement, 61000 Ljubljana, Yu: THE SLOVENE SOCIALISTS IN TRIESTE IN THE YEAR 1918.

The paper discusses the drift of the Yugoslav Social Democratic Party towards the Slovene national movement in the year 1918, which the leftist, headed by H. Tuma, oppose, for they see the solution of the national problem in an action of the united European proletariat. In Trieste, the conflicts between the political forces are aggravated when the issue is raised as to where this nationally mixed territory belongs. The Slovene socialist »youth«, as well as the Slovene bourgeois parties, assign it to the future Yugoslavia, the right wing of the Italian socialists, as well as the opposed by the idea of an independent, self-governing Trieste republic, Italian bourgeois parties, assign it to Italy. These two tendencies are advocated by the left wings in the Slovene and Italian socialist parties with H. Tuma and V. Pittoni. Since the socialists are not ready to carry out this concept in a revolutionary way, at the breakup of Austria-Hungary both parties join the Italian and Slovene bourgeoisie in the committee for national prosperity, with the objective to preserve order and peace. It is only after the Italian occupation that the Slovene and most of the Italian socialists turn towards revolutionary positions.

Jugoslovanska socialdemokratska stranka je v začetku leta 1918 opustila dotedanje intransigentno razredno stališče in se začela približevati slovenski nacionalni fronti. To fronto so v obliki deklaracijskega gibanja ustvarile in vodile meščanske stranke, v socialni demokraciji pa jo je že leta 1917 podpirala opozicija »socialistične mladine«. Socialdemokratska stranka se je pridruževala nacionalnemu gibanju takšnemu, kakršno je bilo, ne da bi poskušala najti svojo alternativo za revolucionarno rešitev družbenih in nacionalnih konfliktov. Glavni pokazatelj, da stranka ne namerava, ali da ni sposobna postaviti svojega programa na tem področju, je bilo njeno stališče do stavkovnega vala v januarju 1918. Tedaj je izdala proglas slovenskemu delavstvu in prepredila razširitev stavkovnega gibanja na slovensko ozemlje. S tem dejanjem se je odpovedala revolucionarni usmeritvi in logična posledica je bilo njeno približevanje k slovenski nacionalni fronti in končno vstop v narodni svet.

Odločilen premik v smeri deklaracijskega gibanja je bil storjen z izjavami delavskih voditeljev na prvomajski proslavi v Ljubljani. Tedaj je Kopač govoril

* Dr. Milica Kacin-Wohinz, višja znanstvena sodelavka Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Trg Osvoboditve 1.

o potrebi, da delavski razred poseže v nacionalno gibanje, ker je prav on po klican stopiti na fronto v boju za samostojno in neodvisno državo. Ta premik je bil tudi posledica odmeva na Cankarjevo znamenito predavanje »Očiščenje in pomlajenje«, ki ga je imel 20. aprila 1918 v Trstu. Člani stranke niso soglašali s to novo orientacijo, zato jo je vodstvo opravičevalo predvsem z moralnega vidika. Zagotavljajo je, da mora biti delavstvo solidarno v obrambi svoboščin slovenskega naroda, ki jih je vlada prav ta čas kratila s preganjanjem deklaracijskega gibanja. Zoper represalije je izvršni odbor stranke 4. junija protestiral in poudaril, da ima za svojo dolžnost jasno in glasno povedati, da se »jugoslovanski proletariat v bistvu strinja z ostalim narodom«. Tedaj je tudi napovedal, da jugoslovanska socialdemokratska stranka ne vstopa v ustanavljanje se Narodni svet, »pač pa ne odklanja sodelovanja«, pridržuje si le proste roke pri izvrševanju sklepov.

Vseslovenski delavski shod 28. julija v Ljubljani je že sprejel sklepe v zvezi z nacionalnim gibanjem. Zborovalci so izrazili trdno voljo po združitvi treh jugoslovanskih narodov habsburške monarhije v lastno demokratično državo, glede meja te države pa so sprejeli načelo sporazumnega dogovora s sosednimi narodi ter načelo samoodločbe in plebiscita. Izrazili so željo, da bi italijanski in nemški socialisti povedali svoje mnenje in se dogovorili z Jugoslovansko socialdemokratsko stranko. Zborovalci so se izrekli za samostojen nastop stranke, vendar so predvideli morebitno potrebo po sodelovanju z meščanskimi strankami, spričo izrednih okoliščin zgodovinske dobe. Uravnavanje tega taktičnega vprašanja so prepustili izvršnemu odboru stranke in izredni skupščini. Na tej osnovi so se predstavniki JSDS udeležili ustanovnega sestanka Narodnega sveta dne 16. avgusta, vendar vanj niso vstopili, dasi so jim bila mesta zagotovljena.

Henrik Tuma, ki je bil do decembra 1917 priznan ideolog stranke, se je spričo nove orientacije z njo razšel. Odločno je nasprotoval pridružitvi delavske stranke k deklaracijskemu gibanju in sodelovanju z meščanskimi strankami. Osvoboditev narodov je po njegovem mogla uresničiti le »četa zedinjenega internacionalnega, evropskega proletariata«. S čakanjem na iniciativo proletariata velikih narodov je izključeval možnost neposredne akcije slovenskega proletariata na nacionalnem področju. Rešitev slovenskega nacionalnega vprašanja je torej videl predvsem kot rezultat mednarodne socialistične revolucije. Z nacionalno usmeritvijo ožjega vodstva stranke pa niso soglašali tudi mnogi delavski aktivisti, med njimi Tržačani Vincenc Kermolj, Fran Milost, Anton Jernejčič in Ivan Regent. Kermolj je že maja sporočal uredništvu časopisa Naprej, da bi rad pisal proti približevanju stranke »narodnjaškemu morju«, toda, ker je vse »pijano za jugoslovansko državo«, je sodil, da bi bilo to pač brezuspešno. Opozarjal je, da država, ki jo bodo vodili Jegličiči, Šušteršiči, Tavčarji, Rybaři in podobni ljudje, ne more biti svobodna. Milost je politiko JSDS označeval kot »zibajočo, gugajočo politiko brezciljnih tavanj«. Jernejčič pa je ostro kritiziral udeležbo socialdemokratskih voditeljev na ustanovnem sestanku Narodnega sveta, ker je to dejanje kršilo smisel sklepov izvršnega odbora stranke. V kritiki je zapisal, da je prenaplo izginil iz voditeljev duh vseslovenskega delavskega shoda, ki bi moral biti odločilen za ves slovenski proletariat in dodal »če se tako nepotrebno bližaš za en korak k buržoaziji se gotovo za tri odstraniš od celokupnega mednarodnega proletariata«.

Navzlic odporu levice so se slovenski in hrvatski socialdemokrati odločili, 6. oktobra na konferenci v Zagrebu, za sodelovanje v narodnih svetih v vseh zadevah, ki ne nasprotujejo socialističnim načelom. Sklep je izviral iz ugotovitve, da se mora stranka v prvi vrsti boriti za jugoslovansko državo, kajti »nacionalno državo je treba smatrati kot predpogoj za uspešen razredni boj«. Ivan Regent, ki je bil navzoč na konferenci, je sklepu nasprotoval, nasprotovali so mu tudi delegati iz Bosne in Hercegovine. Henrik Tuma se konference ni hotel udeležiti in je poslal v Zagreb protestno pismo proti sodelovanju z meščanskimi strankami. Odklonil je tudi udeležbo na seji izvršnega odbora stranke v Ljubljani spričo svojega popolnoma drugačnega stališča, da namreč proletariat ne more ohranjati »državne organizacije v obliki, kakor danes obstoji, marveč (mora) to obliko zrušiti in ustvariti novo obliko socialistične države«.¹

V Trstu in na Primorskem je na nacionalno politiko slovenske socialne demokracije vplivalo še konkretno vprašanje državne pripadnosti ozemlja, ki ga je londonski pakt prisodil Italiji. Na tem vprašanju se je poleti 1918 vnel boj med slovenskimi narodnjaki in italijanskimi socialisti ter med strujami v obeh socialističnih strankah, italijanski in jugoslovanski. Stališča posameznih taborov in struj so znana. Slovenski narodnjaki so zahtevali Trst z vzhodno obalo Jadranskega morja, od soške ravnin naprej za Jugoslavijo. Za to konkretno zahtevo so odklanjali vsakršen kompromis, dasi so v načelu pristajali na ureditev razmerja z Italijo na podlagi sporazuma. Opozarjali so, da se Italijanom v Trstu ni treba bati Slovencev, saj zagovarjajo le pravico do samoodločbe, in če Trst zahtevajo za Jugoslavijo, ga ne zahtevajo iz sovraštva do Italijanov.² Ta zahteva, ki jo je Josip Vilfan javno razglasil na proslavi obletnice majske deklaracije, je vzbudila nasprotovanje italijanske socialistične stranke, ki je reagirala z znanim geslom: »Giù le mani«. Italijanski socialisti z Valentinom Pittonijem so zastopali neodvisnost Trsta in z Italijani naseljene okolice Furlanije in Istre; struja Edmonda Puecherja v socialistični stranki pa je zagovarjala priključitev tega ozemlja k Italiji. V Jugoslovanski socialdemokratski stranki v Trstu so se stališča o tem vprašanju diferencirala tako kot v italijanski stranki. Na eni strani je bila internacionalistično usmerjena levica s Henrikom Tumo, ki je soglašala s Pittonijevim načrtom o neodvisnosti Trsta, in hkrati nasprotovala politiki vodstva v Ljubljani. Na drugi strani je bila nacionalno usmerjena »socialistična mladina«, ki je zastopala sodelovanje v slovenskem nacionalnem gibanju in je zahtevala Trst za Jugoslavijo.³

Vodstvo tržaške organizacije JSDS je bilo leta 1918 v rokah te druge struje, ki sta jo zastopala Josip Ferfolja in Rudolf Golouh. To dejstvo je pospeševalo približevanje slovenske socialne demokracije v Trstu k slovenskemu nacionalnemu gibanju. Že na proslavi obletnice majske deklaracije, maja 1918, je Golouh v imenu socialdemokratske stranke izjavil, da ima jugoslovansko ljudstvo v socialnih demokratih »najkrepkejše, najodločnejše sobojevnike za vkupni cilj« in da se slovenski socialni demokrati pridružujejo gibanju za združitev Jugoslovanov. S tem v zvezi je narodnjaška Edinost zapisala, da so jugoslovanski

¹ Prim. J. Pieterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, str. 185 in sl. O JSDS v letu 1918 glej še D. Kermavner, Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918, Ljubljana 1969.

² Edinost, 31. V. in 7. VIII. 1918.

³ Prim. M. Kacin-Wohinz, Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo, 1918–1921, Maribor 1972, str. 20 in sl.

socialni demokrati v Trstu popolnoma enotni z jugoslovanskimi narodnjaki v boju za bodočnost naroda, »česar pa ni mogoče reči o italijanskih socialnih demokratih glede italijanskega naroda.«⁴ Ta enotnost pa očitno ni bila popolna, posredi je bilo vprašanje, kako dobiti Trst za Jugoslavijo. Medtem ko so narodnjaki odklanjali vsak kompromis, je »socialistična mladina« postajala na prvo mesto sporazum med prizadetima narodoma. S tega vidika je Ferfolja v reviji Demokracija očital slovenskim narodnjakom, odnosno Vilfanu, da so glasniki jugoslovanskega nacionalizma, ko hočejo najprej Trst za Jugoslavijo, nato pa sporazum z Italijo, kar je samo s seboj v nasprotju. Prav tako je ocenil za napačno stališče italijanskih socialistov, ki je bilo: pod Jugoslavijo za nobeno ceno.⁵

Stališče o neodvisnem tržaškem ozemlju, kakor ga je formuliral Pittoni, in še posebej Puecherjevo stališče o pripadnosti Trsta in okolice k Italiji, sta Ferfolja in Golouh odločno zavračala. Ferfolja je med drugim takole utemeljeval to nasprotovanje: socializem pozna spravo in sporazum, oni — italijanski socialisti pa le »samoitalijanstvo« Trsta. »Izhajajoč iz tega nacionalistično šovinističnega stališča so nas tržaške Jugoslovane obsodili na narodno smrt. Puecherianci v takojšnjo, potom vtelesenja v Italijo. Pittonianci v počasno ali gotovo, potom asimilacije, h koji nas prisili sicer samostojni a samoitalijanski Trst, ojačan po italijanskih istrskih in furlanskih mestih. Ne eni ne drugi se niso spomnili, da je v Trstu približno polovica avtohtonega slovenskega prebivalstva, da je Trst stoječ na slovenski zemlji z njo zraščten tako, da bi vsako odcepljenje pomenilo amputacijo zdravega uda z živega telesa.« Svojo obsodbo je zaključil z zagotovitvijo, da slovenski socialisti na tej poti ne bodo sledili italijanskim, »kot socialisti bomo vedno zagovarjali popolno enakopravnost slovenskega z italijanskim življenjem v Trstu«. Toda ne glede na to, kakšna bo končna rešitev, »v nobenem slučaju se ne damo potujčiti, svojo narodno individualnost bomo znali ohraniti proti vsakemu nasilju, naj bi prišlo to nasilje tudi od socialistične strani.«⁶

Levica v jugoslovanski socialdemokratski stranki v Trstu, in posebej Henrik Tuma, je nasprotovala vključevanju v nacionalno gibanje. Med Tumo in »socialistično mladino« se je razvila enako srdita polemika v tisku kakor med italijanskimi socialisti in slovenskimi narodnjaki in seveda med slovenskimi narodnjaki in Tumo.

Tuma je rešitev vprašanja slovenskega naroda obrazložil v spomenici pripravljene poleti 1917 za stockholmsko konferenco. V njej je med drugim zastopal etnično mejo nasproti Italiji, Srbiji je prisojal vlogo vodilnega — združevalnega naroda med Jugoslovani, samoodločbo pa je pojmoval kot »grupiranje nacionalitet potom polne avtonomije«. Del teksta, ki govori o Trstu je objavil januarja 1918 v časopisu Der Kampf. V njem je dokazoval teritorialno in gospodarsko pripadnost Trsta alpsko-podonavsko-karpatškemu zaledju oziroma jugoslovanskemu državnemu sklopu. Ker pa je priznaval, da je mesto nacionalno italijansko, je videl rešitev v samoodločbi v višjem smislu, to je v gospodarskem smislu ne pa narodnostnem. Takole je med drugim zapisal:

⁴ Edinost, 31. V. 1918.

⁵ D. Kermavner, Cankar, cit. delo, str. 251.

⁶ Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, Tom V, Socialistično gibanje v Sloveniji 1869—1920, Beograd 1951 — (ZA KPJ) — str. 368.

»Trst je ... navzlic narodni prebuditvi Slovencev, italijansko mesto. Zato postane rešitev tržaškega vprašanja tipični primer za interpretacijo formule: pravica narodov do samoodločbe. Tam, kjer obstoje mešane narodnostne skupine je ... možna rešitev samo na osnovi višjega ekonomskega principa. Po tem principu pa niso odločilni ... jezikovni in urbani otoki ... marveč ljudstvo, ki strnjeno naseljuje okolico ... Če se torej formira državna nacionalna skupina, mora biti Trst izročen tisti skupini, ki ga obkroža kot gospodarsko narodnostno kompakten teritorij, to pomeni jugoslovanski državni skupini.«⁷

To Tumovo stališče je napadel Puecher v reviji *La Lega delle Nazioni*, pod naslovom »L'appetito di un socialista jugoslavo per Trieste«. »Ne! Trst ne bo nikoli last Jugoslavije, ne kot svobodno in ne kot nesvobodno mesto«, je zapisal, »... proč roke od ozemelj druge narodnosti, posebno od italijanskih ... Za njihovo bodočnost in gospodarski razvoj ... bodo skrbeli Italijani. In če bi Italijani v Trstu, kakor tudi v Istri in na Goriškem, raje gledali rasti travo po ulicah njihovih mest, kakor pa trgovati za gospodarsko prosperiteto z žrtvovanjem njihove polne in absolutne narodne neodvisnosti, bi bila to njihova stvar ... Narodna samoodločba za narodno samoodločbo. Samoodločba Italijanov velja prav toliko kot samoodločba Jugoslovanov.«⁸

Tumovo misel o svobodnem tržaškem mestu v Jugoslaviji pa so obsodili tudi slovenski narodnjaki kot »narodno izdajstvo«. Poleti 1918 je Tuma v časopisu *Il Lavoratore* utemeljeval, da je nacionalistična rešitev nacionalnega vprašanja najbolj nemogoča za Trst, kjer se oba naroda prepletata. Tedaj je že zastopal neodvisnost tega ozemlja in pravico do samoodločbe, ki jo je treba priznati tudi Italijanom. Ostvaritev te ideje pa je videl le v združeni akciji mednarodnega proletariata. V tem smislu je oktobra tudi odgovarjal Puecherju, in v bistvu odstopil od stališč objavljenih v *Der Kampf*. Tedaj je zapisal, da dileme: Trst pripada jugoslovanskemu kompleksu po teritorialni in ekonomski plati — Trst je nacionalno italijanski, ne moreta rešiti italijanski in jugoslovanski nacionalizem, pač pa socialistični stranki obeh narodov. Zato naj stranki predlagata mirovni konferenci: »Ustvarite neodvisno municipalno republiko s teritorijem, ki je potreben za njen gospodarski razvoj v smeri svetovnega emporija«. Ker pa je ocenil italijansko in jugoslovansko buržoazijo za nezmožno voditi usodo tega emporija, je predlagal, naj Amerikanci in Angleži prevzamejo industrijsko, finančno in trgovsko organizacijo in naj internacionalizirajo Trst ter mu dajo »statut s polno demokracijo in svobodo tako, da bo vsak prebivalec lahko razvil vse svoje gospodarske in kulturne sposobnosti v dobro svoji republiki.«⁹ Ta misel se je skladala s stališči Pittonija in protiirendentističnega krila italijanske socialistične stranke, ki je internacionalizacijo Trsta prepuščala Ligi narodov.

Dasi je bil Tuma osamljen, ločen od vodilnega jedra JSDS, so z njegovimi stališči soglašali mnogi slovenski delavci pa tudi aktivisti, med njimi Fran Milost in Ivan Regent. Šlo jim je za enotnost delavskega razreda, ki je temeljila na protivojnem stališču delavstva obeh narodnosti, in za ureditev nacionalnega vprašanja z enotno akcijo združenega proletariata. Tudi Regent je v časopisu

⁷ *La Lega delle Nazioni*, II, 12. okt. 1918, str. 66, odlomek o Trstu objavljen v časopisu *Der Kampf* preveden v italijanščino.

⁸ Prav tam, str. 67.

⁹ Prav tam, III., 26. oktober 1918, str. 159.

Il Lavoratore zagovarjal idejo o svobodnem avtonomnem in neodvisnem Trstu, ki bi bil tako kot Jugoslavija »svoboden del bodoče konfederacije svobodnih narodov«. Prizadeval si je ustvariti jedro »neodvisnih« slovenskih socialistov, da bi spodkopali Ferfoljev in Golouhov vpliv.¹⁰ Vendar mu je to uspelo šele po italijanski okupaciji. Regent je bil tudi zagovornik razgovorov med jugoslovansko in italijansko socialdemokratsko stranko, zahteval je, naj odbora v Trstu pripravi predlog z enotnim stališčem do jugoslovanskega vprašanja.¹¹

Pobudo vseslovenskega delavskega shoda v Ljubljani za dogovor med jugoslovansko in italijansko socialdemokratsko stranko glede razmejitvenih vprašanj je sprejela tržaška organizacija italijanskih socialistov na zborovanju dne 20. avgusta. V resoluciji je predlagala, naj krajevna izvršna odbora jugoslovanske in italijanske stranke »razpravljata in sklejata nemudoma na skupnih konferencah o splošnih točkah adrijanskega narodnega problema v svrhu njegove rešitve«. ¹² Ta pobuda je bila dobrodošla tudi narodnemu svetu v Ljubljani, saj se je moral zavedati, da je tudi od italijansko-slovenskega proletariata v Trstu odvisna usoda Trsta. Zato je 7. septembra ugotovil, da morajo za vsako ceno prenehati napadi narodnjaškega tiska na italijanske socialiste, glede Trsta pa je formuliral stališče, da suverenost nad mestom pripada jugoslovanski državi ob zagotovitvi najširše avtonomije italijanskemu prebivalstvu, toda v tem trenutku da je treba poudarjati le avtonomijo ne pa tudi jugoslovanske suverenosti. S to taktiko naj bi nastopili tržaški slovenski socialisti v razgovorih z italijanskimi.¹³ Tržaški predstavnik narodnega sveta pa je Korošču zagotovil, da so slovenski socialisti sicer prepričani, da mora Jugoslavija zahtevati Trst zase, toda ne more obljubiti, da bodo s tem stališčem prodrli na sestanku z italijanskimi socialisti. Jugoslovanski stvari pa bi po mnenju Tržčanov koristilo, če bi se italijanski socialisti izrekli proti pripadnosti Trsta k Italiji.¹⁴

Sestanek obeh odborov je bil določen za 22. september, vendar je bil na željo italijanske stranke zadnji trenutek preložen na nedoločen čas. Iz doslej dostopnih virov ni razvidno, kaj je vplivalo na to odgoditev. Najbrž se je italijanskim socialistom zdel trenutek za sporazumevanje neprimeren, spričo napetosti, ki ga je ustvarila polemika s slovenskimi narodnjaki, in spričo nasprotnih tendenc v obeh socialističnih strankah. JSDS in zlasti tržaško vodstvo se je namreč čedalje bolj približevalo nacionalnemu gibanju slovenskih meščanskih strank, kar je utegnulo vzbujati odpor v italijanskih internacionalistično usmerjenih socialistih. Morda pa je na odgoditev sestanka vplivala Puecherjeva struja, ki je vztrajala na italijanskih nacionalnih pozicijah in nasprotovala vsakršnim kompromisom. Josip Ferforlja je za odložitev sestanka obdolžil Pittonija, češ, da je najbrž spoznal, da je »lažje dekretirati samoitalijanstvo Trsta brez slovenskih sodrugov, kot z njimi«. ¹⁵ Tako je odpadla edina realna možnost, ki so se je nadejale tudi slovenske meščanske stranke, da bi se namreč protiirendistično krilo italijanske socialistične stranke tudi uradno, na skupnem sestanku, izreklo proti priključitvi Trsta k Italiji.

¹⁰ I. Regent, Spomini, Ljubljana 1967, str. 97 in sl.

¹¹ Edinost, 29. VIII. 1918.

¹² ZA KPJ, str. 355–356.

¹³ Arhiv Slovenije, f. Narodni svet Ljubljana, fasc. 2.

¹⁴ M. Mikuš, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941, Ljubljana 1965, str. 38.

¹⁵ ZA KPJ, str. 368.

Levica v tržaški organizaciji jugoslovanske socialdemokratske stranke je bila leta 1918 sicer glasna, vendar docela odrinjena iz vodstva krajevne organizacije. Razmerje moči med internacionalistično in nacionalno usmerjeno strujo je bilo v jugoslovanski demokraciji prav nasprotno od razmerja v italijanski socialistični stranki. Medtem ko je politiko slovenskih socialistov leta 1918 uveljavljalo nacionalno usmerjeno vodstvo stranke, je v italijanski stranki do zadnjega dne obstoja habsburške monarhije odločno prevladovalo internacionalistično in protiirendentistično Pittonijevo krilo. Zato je bil vstop slovenskih socialnih demokratov v slovenski narodni svet logična posledica njihove dotedanje politike, medtem ko je bil vstop italijanskih socialistov v Odbor za javno blaginjo skupaj z italijanskimi nacionalnimi liberalci čisti prelom z dotedanjo usmeritvijo. Tedaj, 30. oktobra 1918, so se italijanski socialisti odrekli neodvisnosti Trsta in dejansko pristali na Puecherjevih pozicijah.

Spričo globokih nasprotij med dvema nacionalnima taboroma, med dvema nacionalnima strujama v italijanski in jugoslovanski socialistični stranki, ki sta se pridružili svojima nacionalnima buržoazijama in spričo nasprotij vseh teh z internacionalistično usmerjenim delom delavskega razreda obeh narodnosti, je težko razumeti koalicijo vseh teh sil v Odboru za javno blaginjo, ki je konec oktobra prevzel oblast v Trstu. V splošnem lahko iščemo naslednje razloge za to koalicijo: italijanski socialisti so čez noč postali najšibkejša in najbolj dezorientirana stranka, ker je razpad Avstro-Ogrske potisnil v ospredje nacionalna gibanja, za revolucionarni prevrat pa stranka ni bila pripravljena. Zato se je najbrž čutila soodgovorno za preprečitev kaosa v mestu. Italijanske liberalno-nacionalne struje so pristale na pariteto s socialisti v Odboru za javno blaginjo, ker je puecherjanski del stranke soglašal z njihovim nacionalnim programom. Navzočnost socialistov v odboru jim je torej garantirala absolutno premoč v mestu.¹⁶ In ker v odbor niso vstopili samo reformisti starega kova, marveč tudi revolucionarno usmerjeni poznejši soustanovitelj komunistične stranke Tuntar, naj bi bila odvrnjena revolucionarna nevarnost. Slovenski narodnjaki in z njimi slovenski socialisti, že združeni v narodnem svetu, so sami zahtevali vključitev v odbor, da bi bili navzoči in soodločujoči v prelomnih trenutkih. Sprejeti so bili pod pogojem da prepuste rešitev slovenskega vprašanja mirovni konferenci.¹⁷ Njihov vstop v odbor se je zdel tembolj opravičljiv, ker so v njem že bili italijanski socialisti — tudi revolucionarni — s katerimi so iskali pomiritve že od septembra; prepuščanje slovenskega vprašanja mirovni konferenci pa je bilo tudi že posledica prizadevanj po prekinitvi polemike o pripadnosti Trsta. Prilagodili so se razvoju dogodkov, kar kaže na resignacijo tržaških Slovencev.

Dasi je Odbor za javno blaginjo nastal iz izrazito političnih razlogov, je na zunaj usmeril vso dejavnost k vzdrževanju reda in miru. Narodnjaška Edinost je s tem v zvezi zapisala: Jugoslovani moramo »na vsak način preprečiti izbruh sovraštva... Kam da pripada Trst o tem spregovori svetovna konferenca zadnje besedo... Bilo bi torej odveč spuščati se v boje in eventuelne poulične poboje med dvema narodnostima, ki bosta, hočeš nočeš morali v Trstu skupaj živeti!« Glavni cilj — svoboda — je dosežen, končuje članek, sedaj je tu naloga po-

¹⁶ Prim. E. Apih, *Italia, fascismo e antifascismo nella Venezia Giulia, 1918–1943*, Laterza, Bari 1966, str. 29.

¹⁷ Prim. M. Kacin-Wohinz, cit. delo, str. 48.

mirjati duhove, za kar so odgovorni tako voditelji strank kot posamezniki.¹⁸ Dasi so obstojale bojzani pred umikajočo se avstrijsko vojsko, pred vdorom Slovencev iz okolice v mesto in pred revolucionarnimi izbruhi, se v Trstu ni ničesar pomembnega zgodilo. Na narodnostnih, ne razrednih spopadov ni bilo, razen nekaterih incidentov. Kaže, da odbor ni bilo težko vzdrževati reda in miru in vendar je prav s tem izgovorom in zaradi pomanjkanja hrane poslal v Benetke misijo, ki naj bi privedla v Trst antantno vojsko.

Udeležba tržaških Slovencev v misiji, ki je končno privedla v Trst italijansko vojsko, je bila logična posledica njihovega sodelovanja v Odboru za javno blaginjo in prepustitve rešitve tržaškega vprašanja mirovni konferenci. Ta udeležba, ki jo je spodbujala iluzija o medzavezniški zasedbi Trsta, je bila predmet ostre kritike s strani Tume, pozneje pa tudi Kardelja in Kermavnerja, češ da so tržaški Slovenci pripomogli k italijanski zasedbi Trsta. Novejše zgodovinske raziskave pa osvetljujejo še drug, pozitiven politični vidik tega dejanja. Kaže namreč, da so tržaški Slovenci upoštevali tudi možnost, da bi Trst pripadel k Italiji, zato se niso omejevali le na afirmacijo svoje navzočnosti v Trstu, marveč so želeli prispevati k bodočim dobrim odnosom med Italijo in Jugoslavijo in ustvariti čimboljše pogoje Slovincem, ki so imeli pripasti Italiji. Ta težnja se je kazala tudi pozneje v njihovi lojalni politiki do italijanske države. Glavni kritik slovenske narodnjaške politike v Trstu Kermavner sprejema to možnost in v svojih zadnjih raziskavah pojmuje potovanje v Benetke kot »posebno obliko vstopa« primorskih Slovencev pod Italijo.¹⁹

Za »prevratne dni« v Trstu pa ni toliko pomembno ravnanje Slovencev, kolikor ravnanje socialistov obojne narodnosti. Najmočnejša politična sila, italijanska socialistična stranka, se je v dneh prevrata odpovedala independentizmu in tržaški proletariati ni proglasil republike. Za izpad socialističnega poskusa prevrata je bilo odločilno dejstvo, da se socialistični stranki, italijanska in jugoslovanska, nista razvili v revolucionarno subjektivno silo, marveč sta se preprosto pridružili politiki svojih nacionalnih buržoazij. Kermavner je takole ocenil izpad socialističnega prevrata v Trstu: »O tem ne more biti nobenega dvoma, da bi bilo oklicanje tržaške republike ... edini pomembni protest obeh tržaških narodnosti proti iredentistovskemu posegu po Trstu in da bi samostojni nastop tržaškega delavstva namesto pridružitve vsakega od obeh njegovih narodnostnih delov svojemu nacionalističnemu meščanstvu ... moral neprimerno odločnejše usmeriti delavsko gibanje ne samo v Trstu in v vsem Slovenskem primorju, ampak še v širšem območju na ‚boljševiško‘ revolucionarno pot proti vsem meščanskim političnim načrtom.«²⁰

To »boljševiško revolucionarno pot« so ubrali primorski slovenski socialisti po italijanski okupaciji. Marca 1919 so obsodili politiko JSDS, se od nje ločili in ustanovili svojo neodvisno stranko, ki je sprejela načela ruske boljševiške revolucije. Premirje z narodnjaškim taborom, ustvarjeno v dobi narodnih svetov, je sicer še nekaj časa trajalo, vendar je socialistična levica, čeprav je bila še leta 1918 nemočna, naglo preusmerila slovenski socializem na revolucionarne pozicije in te preusmeritve nihče v stranki ni oviral.

¹⁸ Edinost, 30. X. 1918.

¹⁹ Prim. D. Kermauner, Temeljni problem primorske politične zgodovine (zlasti v letih 1918–1921), Lj. 1977, str. 7 in sl.

²⁰ D. Kermavner, Še o pripomoči k italijanski zasedbi Trsta jeseni 1918, Sodobnost, XV/1967, št. 4, str. 417.